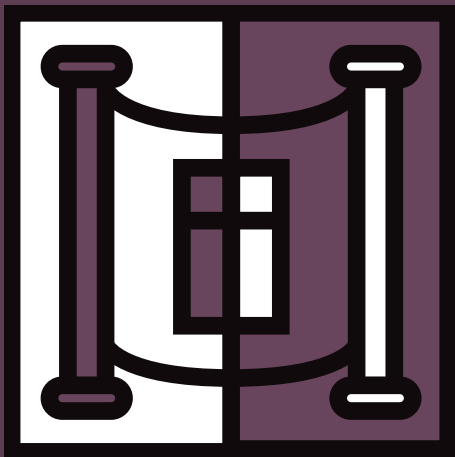

IX 9Marks

Ali Stara zaveza res nakazuje Jezusa?

**David M.
King**

Cerkvena vprašanja

Ali Stara zaveza
res nakazuje
Jezusa?

Ali Stara zaveza res nakazuje Jezusa?

David M. King

Naslov izvirnika:

Does the Old Testament Really Point to Jesus?

Copyright © 2025 by 9Marks

Crossway, 1300 Crescent Street, Wheaton, Illinois 60187

All rights reserved.

Izdal Zavod Rofeka, Iršičeva ulica 7, 2380 Slovenj Gradec

Prevedla Živa Hren

Jezikovni pregled Jernej Leva

Prelomil in za tisk pripravil David Okorn

Vse pravice pridržane. Tiskanje te knjige v celoti ali delno je brez soglasja izdajatelja prepovedano.

Knjiga je brezplačna.

Svetopisemsko besedilo je vzeto iz Slovenskega standardnega prevoda Svetega pisma (SSP), Copyright © 1996, 2003 Društvo Svetopisemska družba Slovenije.

Naklada 500 izvodov

Slovenj Gradec, avgust 2025

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

27-242

KING, David M., 1970-

Ali Stara zaveza res nakazuje Jezusa? / David M. King ; [prevedla Živa Hren]. - Slovenj Gradec : Zavod Rofeka, 2025

Prevod dela: Does the Old Testament really point to Jesus?

ISBN 978-961-96980-8-2

COBISS.SI-ID 246298371

Preiskujete Pisma, ker mislite,
da imate v njih večno življenje,
a prav ta pričujejo o meni.

Evangelij po Janezu 5,39

»Pojdi v kombi po progasto barvo.«

Tako je Eddie uvajal novince. Eddie je bil samostojni podjetnik slikopleskar. Prek študentskega servisa je najel mene in dva moja prijatelja kot obetavna mlada pomočnika. Di-jaki potrebujejo denar, mi trije pa nismo hoteli delati kot natararji. Eddie nas je z veseljem učil pleskanja in se obenem zabaval.

Zabavno se mu je zdelo na primer, da je novinca poslal v avto po progasto barvo.

Katera je progasta barva? Večina fantov ni imela pojma, a so vseeno hitro stekli h kombiju v želji, da bi se izkazali. Preostali fantje smo

mirno delali naprej in se spraševali, čez koliko časa se bo novincu posvetilo, da ga je mojster naplahtal. Jezik ljubezni našega mojstra so bile – potegavščine.

Ali Stara zaveza res nakazuje Jezusa? Nekateri kristjani gredo iskat Kristusa v tistih prvih devetintrideset knjig Svetega pisma, a se nazadnje počutijo kakor Eddiejev novinec, ki je zaman brkljal po tovornem prostoru kombija in iskal neobstoječ predmet. Smiselno je domnevati, da je Sveto pismo knjiga o Jezusu. Tem bralcem pa nekaj nikakor ne gre v račun. V Stari zavezi namreč naletijo na najrazličnejše zgodbe, množico predpisov, celo knjigo prerokb – in vse to ima opraviti s starodavnim ljudstvom, imenovanim Izrael. Toda kje je Jezus? Njegovo ime ni nikjer niti omenjeno! Se kje skriva? Je to potegavščina? Mogoče je prepričanje, da je treba Staro zavezo brati z vidika Jezusovega obstoja, le duhovna različica iskanja progaste barve ...

Morda ste kaj takega kdaj pomislili tudi sami. Morda vas vaši pastorji ali mentorji spodbujajo, da Staro zavezo berite ob misli na

Kristusa, vi pa tega preprosto ne znate. Seveda ne mislite, da vas želijo potegniti za nos! Pa vendar se vam bo zdelo njihovo razumevanje prisotnosti Kristusa v Stari zavezi nenavadno. Ko Staro zavezo berete sami, ga namreč tam ne najdete. Bodisi ste kaj spregledali bodisi vaši dobronamerni prijatelji v Stari zavezi vidijo kaj, česar tam ni.

Katero od tega dvojega torej?

S to knjižico vam bomo pomagali spoznati, da gre v Stari zavezi resnično za Jezusa. Prikazali bomo, od kod to prepričanje izhaja, kako naj bi ga razumeli (in kako ne) ter zakaj je to za vas kot kristjane pomembno. Vključili nismo nobenih progastih barv, zato upamo, da nam boste sledili v dobri veri.

Ali Stara zaveza res nakazuje Jezusa?

Vsekakor je tako menil sam Jezus!

Ali Stara zaveza res nakazuje Jezusa? Če želi-
mo odgovoriti na to vprašanje, je najbolje, da
vprašamo strokovnjaka. Kdo je največja avto-
riteta na področju razlaganja Svetega pisma?

To ni vam draga oseba, ki vam je prva povedala evangelij, naj bo še tako dobro poučena. To tudi ni vaš pastor, naj bo še tako moder in izkušen. To tudi ni biblicist, ki je proučevanju Svetega pisma posvetil vso svojo akademsko kariero. Vsi ti ljudje dragoceno sooblikujejo vašo vero in od njih se morate učiti, kolikor je le mogoče. Vendar je vodilna avtoriteta na področju vsega duhovnega – vključno z vašim vprašanjem o Stari zavezi – Jezus sam.

Oglejmo si Jezusove »reference«. Jezus je ljubljeni Božji Sin, križani in vstali Odrešenik, Gospod nebes in zemlje. Glede na to, da berete to knjižico, domnevamo, da ga v teh vlogah že poznate. Pokesali ste se svojih grehov, glede odrešenja verujete v Jezusa, spoznali ste ga kot zaklad svojega življenja. Če Jezusa ne poznate v tem smislu in knjižico berete le iz radovednosti, upamo, da boste ob branju boljše doumeli, kdo je in kaj je storil – ter da boste tudi vi začeli vanj zaupati in boste odrešeni. Kot Gospod vsega je vreden vaše vere.

Kot Gospod vsega pa je Jezus tudi prav tisti strokovnjak za Sveto pismo, ki ga iščemo! On

je vodilna avtoriteta za razlaganje Svetega pisma. Če bi ga torej lahko vprašali, kaj meni o Stari zavezi, bi moral biti njegov odgovor na to vprašanje pravi.

Če ste prebrali evangelije – po Mateju, Marku, Luku in Janezu –, boste natančno ugotovili, kaj si je Jezus mislil o Stari zavezi. Imel jo je za avtoritativno Božjo besedo. Proučeval jo je že kot deček (Luka 2,46); vsak teden je hodil v sinagogo, kjer se je Stara zaveza brala in razlagala (Luka 4,16); razumel jo je tako dobro, da so ga ljudje imenovali *rabi*, učitelj (Janez 1,38); poučeval jo je tako suvereno, da je v tem prekašal celo izraelske pismouke (Matej 7,29). Vztrajal je, da se Stara zaveza ne sme ovreči (Janez 10,35); in nanjo se je pri svojem delovanju nenehno skliceval, celo v svojih zadnjih vzdihljajih, ko je visel na križu (Marko 15,34). Jezus je imel Božjo besedo za avtoritativno.

A s pravkar povedanim smo se Jezusovega pogleda na Pismo komaj bežno dotaknili. Nadaljevati moramo, če želimo dobiti odgovor na še konkretnejši vprašanje: Ali je Jezus v Stari zavezi videl *sebe*? Ali je Staro zavezo razumel

tako, kakor da ta navsezadnje kaže *nanj*? Odgovor se glasi: Da!

Prvi velikonočni večer

Jezus je med svojim zemeljskim delovanjem učence pripravljajal na to, da bo vstal od mrtvih – vendar niso doumeli, kaj jim pravzaprav govori. Predstavljajte si, kako so se začudili in prestrašili, ko so ga po križanju spet zagledali v svoji sredi. V evangeliju po Luku je opisano eno njegovih prikazovanj tistega velikonočnega večera. Pred tem se je že prikazal Mariji, Petru in dvema drugima učencema, tokrat pa veliki skupini učencev, zbranih v Jeruzalemu. Najprej so se lahko prepričali, da je resnično živ in zdrav, potem pa jim je rekel:

»To so besede, ki sem vam jih povedal, ko sem bil še pri vas: Mora se izpolniti vse, kar je pisano o meni v Mojzesovi postavi, prerokih in psalmih.« Tedaj jim je odprl um, da so doumeli Pisma.

Rekel jim je: »Tako je pisano: Mesija bo trpel in tretji dan vstal od mrtvih, in v njegovem imenu se bo oznanilo vsem narodom spreobrnjenje v odpuščanje grehov, s čimer bodo začeli v Jeruzalemu.« (Luka 24, 44–47)

Ali ste opazili, kako Jezus učencem pomaga, da bi osmislili njegovo smrt in vstajenje? Tako, da se sklicuje na Staro zavezo. Učence posredno spomni, da vsi njeni deli – Mojzesova postava, preroki in psalmi – pripovedujejo o njem. V Stari zavezi Mesija ni napovedan le bežno in v obrisih! Jezus o sebi pravi, da je v Pismih opisan kot Kristus, ki umre, tretjega dne vstane od mrtvih in je razglašen za Odrešenika sveta.

Odgovor se torej glasi »da« – Kristus je v Stari zavezi videl sebe. Trdil je, da se v njej jasno nakazuje evangelij. Resda ni nikjer zapisano ime »Jezus«, sta pa opisana njegova osebnost in delo. Jezus je Kristus, obljubljeni vladar, čigar trpljenje, zmagoslavje in odrešenje se nakazujejo skozi celotno Staro zavezo.

Govor na gori

V zgodnejšem obdobju svojega delovanja, dolgo pred tisto prvo veliko nočjo, je Jezus učence spodbudil, naj vse Sveto pismo berejo ob upoštevanju dejstva, da je on prišel izpolnit Božje obljube. To osupljivo navodilo je bilo del govora, ki ga je imel na nekem hribu. Ob sklicevanju na Staro zavezo («postava ali preroki») je množici rekel:

Ne mislite, da sem prišel razvezat postavo ali preroke; ne razvezat, temveč dopolnit sem jih prišel. Resnično, povem vam: Dokler ne preideta nebo in zemlja, ne bo prešla niti ena črka ali ena črtica postave, dokler se vse ne zgodi. Kdor bo torej kršil eno od teh, pa čeprav najmanjših zapovedi in bo tako ljudi učil, bo najmanjši v nebeškem kraljestvu. Kdor pa jih bo izpolnjeval in učil, bo imenovan velik v nebeškem kraljestvu. (Matej 5,17–19)

Jezus jasno pove, da bo Stara zaveza obveljala še naprej. Ni je prišel odpeljat na odpad niti ne

namerava dopustiti, da se kdo ne bi menil za-njo. No, do tod je bilo najverjetneje vse v redu, saj izmed prisotnih na tistem hribu skoraj zagotovo nihče ni bil presenečen, ko je slišal, kako odločno Jezus pritrjuje Pismu.

Potem pa je Jezus izustil besedo »dopolnit«. Ta pa je zagotovo vzbudila začudenje. To je namreč šokantna trditev. Le kdo bi o sebi trdil, da bo dopolnil Staro zavezo?! Kakšna predrznost! A Jezus je pač videl, kako je Stara zaveza do zadnje črtice vsake črke popolnoma osredotočena konkretno nanj. Vse njene obljube, vse njene prerokbe, vse njene zahteve, vse njene sodbe – on jih je nameraval prevzeti, vso njihovo težo vzeti nase.

Jezus je učence učil, naj Staro zavezo berejo na nov način. In sicer jih ni učil tako, da bi ob branju spreminjal njen pomen, ampak jim je kazal, kako on resnično dopolnjuje njeno zgodbo. Zato ne moremo razumeti ne Stare zaveze ne Jezusa, če si ne ogledamo obojega skupaj. Prvič, Jezusa začnemo razumeti z vidika Stare zaveze; drugič, ko vidimo, kako je Jezus Staro zavezo dopolnil, začnemo njo razumeti z vidika njega.

Branilčeva priča

Eno najtehtnejših Jezusovih trditev o Stari zavezi beremo v opisu nekega njegovega konflikta s farizeji. Situacija je napeta in kmalu padejo ostre besede. Judje Jezusa obtožijo bogokletja. On se v svoj zagovor sklicuje na več prič: ena od njih je Janez Krstnik, druga Bog Oče, tretja Mojzes (Janez 5,30–47). Jezus trdi, da vsi trije zanj pričujejo, jamčijo – *potrjujejo, da gre zanj*.

In uganite, koga Jezus še pokliče za pričo: Staro zavezo. Ne spreglejte, kaj ob tej priložnosti pravi o njej:

Preiskujete Pisma, ker mislite, da imate v njih večno življenje, a prav ta pričujejo o meni. Toda vi nočete priti k meni, da bi imeli življenje. (Janez 5,39–40)

Ljudje, ki so Jezusu nasprotovali, so bili prizadevni proučevalci Stare zaveze. Proučevali so jo tako zavzeto, kakor da bi jim ona sama po sebi lahko dala večno življenje. Pa vendar jo razumejo povsem napačno, je zatrjeval Jezus. Stara zaveza nikoli ni bila nikakršen cilj sama

po sebi. Od nekdanj je bila le znak, ki usmerja k nečemu drugemu – *nekomu* drugemu. In ta drugi je Jezus! Večnega življenja ne moremo najti v Pismu, temveč *s pomočjo* Pisma, saj Pismo pričuje o Jezusu.

Skratka, Jezus bi želel, da Pismo beremo tako, da bi nas privedlo do njega. Če nas ne, to pomeni, da ga ne beremo pravilno.

Če si ogledamo te tri epizode Jezusovega življenja – prvi velikonočni večer, govor na gori in Jezusov zagovor samega sebe pred Judi –, se nam njegov pogled na Staro zavezo razjasni. Jezus v Stari zavezi vidi evangelij; iz nje razbira smisel in poslanstvo svojega življenja; razume, da gre v Stari zavezi zanj. Morda še ne dojemamo povsem podrobno in celovito, kaj to pomeni, smo pa dobili vsaj konkreten odgovor na svoje vprašanje. Gospod Jezus, vodilna avtoriteta za razlaganje Svetega pisma, je prepričan, da Stara zaveza nakazuje njega. Razumno bi torej bilo, da bi ljudje Staro zavezo brali ob misli na Jezusa.

In če smo pozorni na Jezusove »uradne predstavnike«, dvanajsterico apostolov, ugotov-

vimo, da so točno to tudi počeli. Za trenutek premislimo, česa se lahko naučimo tudi od teh »strokovnjakov za Sveto pismo«.

Goske: igra posnemanja

Mogoče se iz otroštva spomnite igre, ki smo jo nekdam imenovali *goske*: karkoli stori »mama gos«, »goske« posnemajo. Če gos poskoči, poskočijo tudi goske. Če se gos zasuče v krogih, se začnejo sukati goske. Če začne gos kot nora v cikcaku tekati naokrog, se goske po najboljših močeh v cikcaku zapodijo za njo.

Tudi med odraščanjem še naprej posnemamo svoje voditelje. Igra se nadaljuje v odraslo dobo, le da (tako upamo) takrat preneha biti igra, ampak postane zrel način življenja. Če zaznamo, da so ljudje, ki imajo avtoriteto, večji in vredni spoštovanja, se z veseljem prepustimo njihovemu vodstvu. Opazujemo jih, poslušamo, se od njih učimo, jih celo posnemamo.

Tudi Jezusovi prvi učenci niso bili nič drugačni. Pozorno so poslušali, kadar jih je Jezus učil o Stari zavezi, in se prepustili njego-

vemu vodstvu. Od njega so se učili, kako brati Staro zavezo glede na dejstvo, da ta nakazuje nanj. Um se jim je odprl, da so lahko razumeli (Luka 24,45).

V preostanku Nove zaveze pa lahko vidimo, kako dobro so razumeli, kar jih je učil. Od tega, kako so širili dobro novico o Jezusu, do tega, kako so dajali navodila cerkvam – učenci so nenehno kazali, kako so obljube, vzorci in prerokbe Stare zaveze nazadnje dosegli vrhunec v osebi in delu Kristusa. Na straneh Nove zaveze je vse polno navedkov iz Stare zaveze in namigov nanjo. V evangelijih je na primer izrecno poudarjeno, v čem je Jezus izpolnitev starozaveznih prerokb. V Apostolskih delih se oznanja, da je Jezus obljubljeni Kristus Stare zaveze. V pismih je Stara zaveza pojmovana kot vodnik v nauku in življenju. V Razodetju je konec časov napovedan z uporabo bogatega pesniškega jezika Stare zaveze.

Apostoli torej Stare zaveze nikakor niso imeli za zastarelo ostalino, ki spada med staro šaro! Če namreč Staro zavezo razumemo ob upoštevanju obstoja Jezusa, je ta zbirka bese-

dil temelj krščanskega učenčevstva. Apostol Pavel je to jasno izrazil, ko je Timóteju napisal, da nam Sveto pismo daje »modrost, ki pelje v rešitev« (2 Timotej 3,15). S »Svetim pismom« je Pavel seveda mislil Staro zavezo! Drugače rečeno, Pavel je trdil, da nas Stara zaveza usmerja k razumevanju Jezusa, zaupanju vanj in sprejemanju njegovega vodstva. Pavel je svoje sporočilo še podkrepil, da ga slučajno ne bi preslišali:

Vse Pismo je navdihnjeno od Boga in koristno za poučevanje, svarjenje, zaboljševanje in vzgojo v pravičnosti, da bi bil Božji človek popoln in pripravljen za vsako dobro delo. (2 Timotej 3,16–17)

Brati Staro zavezo se še vedno obrestuje! Le kako se ne bi? Vsako njeno besedo je navdihnil sam Bog, vsaka njena beseda nakazuje evangelij. Pravilno razlaganje in aplikacija Stare zaveze – ob upoštevanju osebe Jezusa – sta za krščansko življenje nujna. Pavel trdi, da je od tega

odvisna celo naša krščanska zrelost: brez Stare zaveze smo neceloviti in slabo opremljeni.

Dragi kristjani, Bog vam je dal Staro zavezo zato, da bi bolje spoznali Kristusa in se bolje podrejali njegovemu vodstvu. Nikar torej v svoji hoji za Kristusom ne omalovažujte pomembnosti Stare zaveze. Prepustite se vodstvu prvih učencev – ki so se prepustili vodstvu samega Jezusa – v tem, da razumete, kako Stara zaveza nakazuje njega.

Kako Stara zaveza nakazuje Jezusa?

Ni torej težko videti, da so imeli Jezus in apostoli Staro zavezo za knjigo, ki v najvišjem smislu nakazuje Jezusa. Težava pa nastopi, ko Staro zavezo odpremo, da bi v njej zagledali Jezusa – njega pa nikjer. Kaj naj torej storimo? Mogoče lahko odlomek znova preberemo in malo počakamo, ali se nam bo spontano utrnila kakšna asociacija: »Odlomek me na Jezusa spominja v tem, da ...«

A če želimo v Stari zavezi najti Kristusa, se nam k sreči ni treba zatekati k čarovniškim

trikom, fantazijskemu razlaganju ali iskanju alegorij, saj Stara zaveza *resnično* kaže na Kristusa – le naučiti se moramo, kako.

Za ta namen bi bilo koristno imeti kak »komplet orodja za začetnike«. V spletnih trgovinah lahko najdete komplete pripomočkov za začetnike za tako rekoč vse: vzgojo bonsajev, izdelavo uplinjača, čebelarstvo in celo tetoviranje. No, začetniškega kompleta za prepoznavanje Kristusa v Stari zavezi tam resda ne ponujajo, je pa tak popoln set za začetnike prav Stara zaveza. Če sledimo namigom, ki jih je najti v Stari zavezi, skupaj z razlagami, kakršne najdemo v Novi zavezi, začenjamo razumeti, kako vse vodi do Jezusa.

Stara zaveza Jezusa nakazuje na šest osnovnih načinov: kot *obljube*, *sence*, *navodila*, *paldlost*, *zgodbe* in *téme*. Oglejmo si vsako izmed teh kategorij posebej.

Obljube

Eden glavnih načinov, kako nas Stara zaveza usmerja k Jezusu, je prek obljub, ki jih je dal

Bog, o tem, da bo na svet poslal Odrešenika. Te božanske obljube se vrstijo po vsej Stari zavezi. Ljudje jih včasih imenujejo *mesijanske obljube* ali *mesijanske prerokbe*. To poimenovanje je ustrezno, saj je *Mesija* hebrejski naziv za Božjega obljubljenega odrešenika. *Kristus* je grški naziv z istim pomenom. Razumemo lahko, zakaj so si apostoli prizadevali, da bi ljudem pomagali Jezusa prepoznati kot Odrešenika. V Jezusu se izpolni mesijansko upanje Stare zaveze.

Že v uvodnih poglavjih Prve Mojzesove knjige naletimo na prvo obljubo o Odrešeniku. Bog spregovori naravnost kači, ki je pred tem Evo in Adama uspešno premamila v greh:

Sovraštvo bom naredil med teboj in
ženo
in med tvojim zarodom in njenim
zarodom;
ta ti bo glavo strl,
ti ga boš pa ranila na peti.
(1 Mojzes 3,15, EKV)

Prah za prvim grehom v zgodovini človeštva se ni niti še dobro polegel, ko Bog že milostno obljubi, da bo poslal Odrešenika. Od tistega trenutka naprej iščemo nekoga, ki se bo rodil ženski (»zarod«), ki bo ob premagovanju greha trpel (»ga boš ranila na peti«, EKV) in ki bo prek svojega trpljenja postal zmagovalen (»ti bo glavo strl«, EKV). Ne izvemo še, kako mu bo ime, a že lahko vidimo Jezusa.

V nadaljevanju Stare zaveze Božja obljuba, da bo poslal Odrešenika, dobiva čedalje jasnejše obrise. Izvemo, da bo zarod žene potomec Abrahama (1 Mojzes 17,7–8), iz rodu Juda (1 Mojzes 49,10) in iz Davidove rodbine (2 Samuel 7,12–13). Ta potomec bo prerok kakor Mojzes (5 Mojzes 18,15) in bo vladal kakor večni kralj duhovnik (Psalm 110,2–4). Trpel bo (Izaija 53,3–11), vstal od mrtvih (Psalm 16,10) in sedel na prestol kot Odrešenik sveta (Daniel 7,13–14).

S tem pa smo se zadeve dotaknili šele bežno. Po ocenah je v Stari zavezi več kot štiristo preroških obljub o prihodnjem Odrešeniku. Ne glede na to, koliko je točno število – če pre-

berete katerokoli od teh obljub, pogled usmerite k obzorju. Iščite Jezusa, saj imajo v njem vse Božje odrešilne obljube svoj »da« in svoj »amen« (2 Korinčanom 1,20).

Sence

Naslednji način, kako Stara zaveza nakazuje Jezusa, je prek »senc« – nakazanih podob, predpodob (v teologiji tudi *tipov*). Mar to ne zveni nekam nenavadno? Kaj točno naj bi bila v Svetem pismu senca?

Neštetokrat ste videli svojo senco. Senca ni jasna slika tega, kdo ste. Če bi bilo sonce v ravno pravem položaju, bi lahko kdo samo na podlagi vaše sence razbral, koliko merite v višino ali približno koliko tehtate. Ne bi pa mogel ugotoviti vaše barve kože, zaznati izraza na vašem obrazu, razpoznati barv vaših oblačil – senca tega ne omogoča. Pri senci ne gre toliko za natančnost, ampak bolj za namig. Senca pokaže neki splošen obris predmeta ali osebe.

Bog je v Staro zavezo umestil sence Jezusa. Njegov namen je, da bi mi zagledali splošen

obris tega, kdo Jezus je in kaj bo storil. Sence Jezusa vidimo v ljudeh, kot je bil Adam – ta je v Pismu imenovan »podoba« Kristusa (Rimljanom 5,14). Adam je bil ustvarjen po Božji podobi, bil je glava človeštva in dobil je nalogo, da v Božjo slavo vlada zemlji. Vendar je Adam padel – pri tem pa svet pahnil v smrt. Nato je prišel Jezus, resnični in boljši Adam! Jezus je uspel tam, kjer je Adamu spodletelo. Jezus ustvarja novo človeštvo, saj iz smrti priklicuje življenje za vse, ki so z njim združeni v veri. Prav zdaj vlada iz nebes in Božjo slavo širi po vsej zemlji. Če želite izvedeti več o tem, kako je bil Adam senca Jezusa, preberite Pismo Rimljanom 5,12–21.

Poleg tega je bil senca Jezusa tudi starozavezni tempelj. Tempelj je bil bivališče Boga. Tam je Bog izrekal dobrodošlico svojemu ljudstvu, ko je prihajalo opravljat daritve – prek obredov jih je namreč učil, kaj bo storil Odrešenik osebno. V svoji smrti in vstajenju bo Jezus izpolnil vse, kar je kot predpoda nakazoval tempelj (Janez 2,19–21). Z Bogom se ne srečujemo več v presvetem; zdaj se z njim srečujemo v presve-

ti osebi – v njegovem Sinu Jezusu Kristusu, v katerem »se je [...] naselila vsa polnost« (Kološanom 1,19).

V Stari zavezi je takih senc Jezusa veliko. Ko se učite brati Sveto pismo, kakor so ga brali Jezus in apostoli, začnete sence videvati vsepovsod. Bog želi, da bi splošni obris Jezusovega življenja in delovanja videli v daritvenih žrtvah (Hebrejcem 10,1–10), obrezi (Kološanom 2,11), predpisih o jedeh, pijači in praznikih (Kološanom 2,16), Melkízedeku (Hebrejcem 7,1–3), Mojzesu (Apostolska dela 3,22), Davidu (Psalmi; Matej 1,1), Salomonu (Luka 11,31), Jonu (Matej 12,40–41), Izraelu (Matej 2,14–15), duhovništvu (Hebrejcem 7,1–25) ter še kje.

Apostol Pavel to dejstvo povzame tako, da si ga zlahka zapomnimo:

Kajti vse te reči so senca prihodnjih,
telo pa je Kristusovo. (Kološanom 2,17)

Ni sicer kar vse po vrsti, kar piše v Stari zavezi, senca Jezusa. Torej naj ne bi videli senc, kjer jih

ni. Nikakor pa ne smete spregledati tistih, ki so, saj je temeljna vsebina teh senc sam Jezus.

Zdaj se boste verjetno vprašali: »Kako pa naj vem, kaj je senca in kaj ni?« Najlažji način, kako prepoznati sence v Svetem pismu, je ta, da Staro zavezo berete ob upoštevanju Nove. Kakor je razvidno iz prejšnjega odstavka, je v Novi zavezi najti številne komentarje o tem, kateri elementi Stare zaveze so predpodoba Jezusa. Kako lahko na primer vemo, da Jezusa nakazujejo starozavezne daritve? Vemo zato, ker je Janez Krstnik Jezusa imenoval »Božje Jagnje, ki odvzema greh sveta« (Janez 1,29). Kako lahko vemo, da Jezusa nakazuje shodni šotor? Ker nam apostol Janez pove, da se je Kristus »ušotoril« med nami (Janez 1,14, gl. op. v SSP). Kako vemo, da so trije dnevi, ki jih je Jona prebil v trebuhu velike ribe, predpodoba treh dni, ko je bil Jezus v grobu? Ker je tako rekel Jezus sam (Matej 12,39). Čim pozorneje opazujete, kako Staro zavezo berejo Jezus in apostoli, tem bolje boste videli, kako polna je vzorcev, ki napovedujejo prihod Kristusa.

Navodila

Naslednji način, kako Stara zaveza napoveduje Jezusa, je prek navodil. Ta pokazatelj je tako očiten, da ga zlahka spregledamo – kakor včasih ne vidimo česa, kar nam stoji pred nosom. Vendar je mišljeno, da bomo v starozaveznih navodilih opazili Jezusa.

S pojmom »navodila« ne mislimo katerikoli navodil, na katera naletimo. Tako na primer Jakob sinovom ukaže, naj gredo v Egipt kupit žito (1 Mojzes 42,2), in David naroči svojim možem, naj si vsak opaše meč (1 Samuel 25,13), a iz tega ne izvemo nič o Jezusu. Navodila, ki kažejo na Jezusa, namreč praviloma zadevajo bolj Božje ljudstvo kot celoto.

V Stari zavezi najdemo navodila za Božje ljudstvo večinoma v postavi in modrostnih besedilih (npr. 2 Mojzes, 3 Mojzes, 4 Mojzes, 5 Mojzes, Job, Psalmi, Pregovori, Pridigar).

S postavo in modrostnimi besedili Bog ljudstvo uči, kako naj živi. Izrael je bil z zavezo obvezan, da Božja navodila upošteva.

In kaj ima to opraviti z Jezusom? Vse! Jezus je upošteval vse tiste predpise. Jezus je bil utelešenje vse tiste modrosti. Jezus je *edini resnični* izpolnjevalec postave (Matej 5,17). Jezus je tudi *edina prava* modrost (1 Korinčanom 1,30). Vsa navodila, ki jih je Bog dal Izraelu, so bila izpolnjena v Jezusu.

Ste kdaj pomislili, kako je Jezus bral Sveto pismo? Predstavljajte si, kako se sklanja nad svojo mizo v shodnici, medtem ko proučuje svete zvitke. Stavim, da Jezus ob branju Tretje Mojzesove knjige ni nikoli obtičal! Gre namreč za to: kadar je Jezus bral to knjigo (ali katerikoli drug del postave), je videl sebe. To pomeni, da je videl, kaj Bog zahteva od njega kot resničnega Izraelca in zvestega sina – in je ubogal. Podobno je veljalo, kadar je bral modrostne spise, na primer Pregovore. Razumel je, da so Pregovori zanj – da mora živeti modro, s tem ko se boji Gospoda v vseh vidikih, opisanih v Pregovorih.

Kako vznemirljivo spoznanje! Ko v postavi in modrostnih spisih berete Božja navodila, berete, kar je bral Jezus – še pomembneje pa je, da berete, kar je Jezus veroval in ubogal. To so

Pisma, ki so Jezusu napolnjevala um in srce. To so Pisma, na katerih je temeljilo njegovo pojmovanje greha in pravičnosti. To so Pisma, ki so vplivala na njegove praktične odločitve. To so Pisma, ki so bila podlaga vsega, kar je učil.

Ne spreglejte torej, kako navodila kažejo na Jezusa. Kadarkoli berete Božja navodila Izraelu, gledate obris Jezusovega življenja.

Padlost

Ko spoznavate Staro zavezo, opazite, da je veliko pozornosti namenjene grehu. Najprej dve celi poglavji vse teče kot po maslu (1 Mojzes 1–2), dokler se Adam ne razjezi na Boga. Vse od tedaj je človeška zgodovina onesnažena z neposlušnostjo, trpljenjem in smrtjo.

Tako rekoč vsaka stran Stare zaveze pričuje o naši padlosti. Adam, ki je prelomil postavo, je bil šele začetek. Tesno za petami so mu sledili bratomorilec Kajn, alkoholik Noe, zasmehovalec lastnega očeta Ham in graditelji babilonskega stolpa, vsa zemlja. Tudi po Božjem klicu Abrahamu se ni nič izboljšalo.

Vse od tedaj ne vidimo nič drugega kot zavist, prevaro, incest, pritoževanje, bolezen, nerodovitnost, sušo, lakoto, prostitucijo, prešuštvo, homoseksualnost in najrazličnejše oblike nezvestobe zavezam. Jezus ni hodil kakor mačka okoli vrele kaše, ampak je o celotni Stari zavezi rekel, da je bila prelita kri od Abelove do Zaharijeve (Luka 11,51).

In kako naša padlost nakazuje Jezusa? Tako, da kaže, kako zelo ga potrebujemo! Izrael je potreboval Odrešenika. Narodi so potrebovali Odrešenika. Mi potrebujemo Odrešenika. Slavimo torej Boga, da je »Kristus Jezus [...] zato prišel v svet, da bi rešil grešnike« (1 Timotej 1,15). Jezus je našo padlost prevzel sam, pri čemer je opravil spravo za naš greh in premagal zlo. Njegova smrt in vstajenje oznanjata začetek novega življenja in prihod novega sveta.

Skratka, Jezus je rešitev za našo padlost. Predstavljajte si, kako iz globin privre vsak starozavezni greh, vsak trenutek trpljenja, in začne klicati Odrešenika – in boste Jezusa videli povsod. Vsa padlost Stare zaveze vodi k njemu.

Zgodbe

Stara zaveza je polna vznemirljivih zgodb. Katero imate najraje? Meni so najbolj pri srcu pripoved o Jožefu v 1 Mojzes, prečkanje Rdečega morja v 2 Mojzes, padec Jerihe v knjigi Jozue, »žajfnica« o Samsonu v knjigi Sodniki, vse zgodbe o Savlu in Davidu v 1 in 2 Samuel ter seveda ognjena peč in levja jama v knjigi Daniel. V Stari zavezi odličnih zgodb kar mrgoli.

Toda zavedati se moramo, da te zgodbe niso druga od druge neodvisne, ločene. Pač pa so vse povezane v eno samo veliko, veličastno zgodbo. Ko doumete veliko zgodbo Stare zaveze, začnete dojemati, kako male zgodbe nakazujejo Jezusa.

Kaj je velika zgodba Stare zaveze? To je zgodba o Božjem obljubljenem kraljestvu. Zgodba se razodeva prek Božje odnosne zvestobe, zavez z Adamom, Noetom, Abrahamom, Izraelom in Davidom. Te zaveze skupaj tvorijo fabulo Stare zaveze kot celote.¹ Po Adamovem padcu Bog obljubi, da bo poslal voditelja, ki bo odrešil svet; zaveza z Noetom je zagotovilo, da

bo svet, ki bo potreboval odrešenje, sploh še obstajal; zaveze z Abrahamom, Izraelom in Davidom pa razodevajo, iz čigavega rodu bo vladar prišel in kako bo videti njegova vladavina.

Starozavezna zgodba se konča, ne da bi se Božje obljube o kraljestvu uresničile. Vendar razpleta ne dočakamo, ampak moramo še naprej ohranjati upanje na tisti dan v prihodnosti, ko se bo vse izpolnilo. Pozor, razkrivamo konec zgodbe: izpolnitev bo prišla v osebi Jezusa! Ko bo prišel Jezus in vzpostavil novo zavezo, bo vzšla zora Božjega kraljestva. Jezus je vrhunec vélike zgodbe, razrešitev fabule, dolgo pričakovani kralj.

Vse male zgodbe se umeščajo v véliko zgodbo obljubljenega kraljestva. Vse nakazujejo, kako osupljivo bo Bog svoje ljudstvo odrešil prek odkupitelja, tudi kadar kaže, da bodo težavne razmere spodkopale Božje obljube. Kako bo Bog izpolnil svojo obljubo, da bo poslal vladarja, ko pa je Abrahamova žena neplodna? Ko pa je Jakob prevarant? Ko pa kaže, da bo izvoljena družina zaradi lakote izumrla? Ko pa je Izrael zasušnjen v Egiptu? Ko pa obljublje-

no deželo zasedajo velikani? Ko pa so sodniki nepošteni in kralji neposlušni? Ko pa se Božje ljudstvo ne meni za Božje preroke? Ko pa želi Hamán nad Judi izvesti genocid? Ko pa je Jeruzalem razrušen? V vseh teh poročilih se v Božjih osupljivih dejanjih rešitve ponavlja fabula veliko večje svetopisemske zgodbe: namreč da se želi Bog zgolj po svoji milosti zavzeti za izgubljene in jih odrešiti.

Sprevideti moramo, da so manjše zgodbe Stare zaveze ozadje večje zgodbe – da so vse del *vélike zgodbe o Jezusu*.

Teme

Naslednji način, kako Stara zaveza nakazuje Jezusa, je prek tem. V Stari zavezi srečamo teme, kot so svetost, greh, pravičnost, vera, pravica, sodba, jeza, usmiljenje, ljubezen, prekletstvo, blagoslov, ponos, izvoljenost in nadomestitev (če navedemo le nekatere). Vse te teme nas pripravljajo na Jezusa. Bog prek njih deluje kakor vrtnar, ki pripravlja prst našega uma, da bi lahko v njej gojil evangelij. Samo vprašati se

moramo, kako je posamezna tema povezana z evangelijem, in bomo bolje razumeli Jezusa.

Primer tega je odpuščanje. Božje odpuščanje grešnikom je v Stari zavezi pomembna tema. Pomislite na to osupljivo Božjo lastnost:

Z nami ne ravna po naših
grehih,
ne vrača nam po naših
krivdah.

Zakaj kakor je nebo visoko nad
zemljo,
je njegova dobrota silna nad
tistimi, ki se ga bojijo.

Kakor je vzhod oddaljen od zahoda,
oddaljuje od nas
naša hudodelstva.

(Psalm 103,10–12)

Ob tem neverjetnem dejstvu se porajajo resna vprašanja. Mar se Bog ne meni za pravico? Mar naši prestopki le niso tako hudi? Mar bo Bog naše grehe pometel pod preprogo? Nikakor ne! Če v teku Svetega pisma opazujemo to temo,

se nazadnje najdemo ob krvavem križu. Le če odpuščanje razumemo z vidika evangelija, jasneje zagledamo Jezusa. Že mogoče, da je Božje odpuščanje brezplačno – ni pa bilo poceni. Naš dolg je plačal Jezus.

Tudi druge teme podobno nakazujejo Jezusa. V Abrahamovi zgodbi se nam začne odstirati pojem opravičenja po veri; v predpisih o žrtvovanju začnemo spoznavati nadomestno spravo; v Danielovi prerokbi se seznanimo s končno sodbo in vstajenjem mrtvih. Primerom ni konca. Vsako temo, na katero naletite v Stari zavezi, lahko povežete z Jezusom. Zato jo je Bog sploh vanjo umestil.

Zakaj je pomembno, ali Stara zaveza nakazuje Jezusa?

Ko to pišem, se mlada mamica iz naše cerkve pripravlja, da bo šla k zdravniku. Zdravje ji peša že več let, ne da bi zdravnikom uspelo postaviti diagnozo. Včeraj pa je zdravnik po opravljeni magnetni resonanci njenih možganov sklical sestanek. Magnetna resonanca je razkrila teža-

vo – mogoče tisto najhujšo. Samo predstavljajte si nenavadno mešanico občutkov, ki preplavljajo to mlado žensko: napetega pričakovanja, ker bo končno izvedela, katero skrivnostno bolezen ima, in strahu, ker bo diagnoza morda resna. Veliko je odvisno od tega, ali zdravnik pravilno interpretira posneto sliko.

Ali je pomembno, ali Stara zaveza nakazuje Jezusa? Mar ni najpomembnejše, da pač beremo Sveto pismo? Upam, da se vam že svetlika, da je tu na kocki dosti več. Kakor je pomembno, da zdravnik postavi pravo diagnozo, tako je tudi pri Svetem pismu pomembno, da ga ne samo beremo, ampak beremo *pravilno*.

Naj navedemo nekaj razlogov, zakaj je pomembno, da Stara zaveza kaže na Jezusa.

Ker Jezus govori resnico

Trditev se zdi samoumevna – a se z njo iz vas nikakor ne norčujem, saj je resnično vredno ponoviti, kar smo videli na začetku knjige: Jezus je rekel, da vsa Pisma kažejo nanj – in Jezus ni lažnivec. Pa tudi moti se ne. Če Stara zaveza

ne kaže nanj, to pomeni, da je bil Jezus bodisi v zmoti bodisi je lagal. Oboje je nepredstavljivo! Če je imel Jezus v glavi zmedo glede Stare zaveze, kaj vse drugega je mogoče tudi razumel napačno?! Še huje: če je o tem lagal, kakšen človek je potemtakem sploh bil?! Kajti če Jezusu ne moremo zaupati glede njegove izjave o Stari zavezi, mu ne moremo zaupati glede ničesar.

Vendar Jezus govori resnico. Kakor v Očetu je tudi v njem luč in nobene teme (1 Janez 1,5). Kar pomeni, da mu lahko zaupate v vsem – od tega, da vas bo odrešil, do tega, da vam kaže, kako pravilno brati Staro zavezo.

Ker je pomembno in dragoceno celotno Sveto pismo

Ste kdaj videli katero tistih najmanjših žepnih izdaj Svetega pisma? Založniki želijo, da bi bili izvodi dovolj majhni za v žep, zato iz izdaje izpustijo večino Stare zaveze. S tem so sicer pridobili pri formatu – pri vrednosti pa so izgubili. Naj ne bo nesporazuma: okrnjeno Pismo je še vedno boljše kot nobeno! Najboljše pa je celo, neokrnjeno.

Jezus je nekoč rekel (in pri tem navajal iz svetopisemske knjige, ki je v žepnih izdajah Pisma ne boste našli): »Človek naj ne živi samo od kruha, ampak od vsake besede, ki prihaja iz Božjih ust.« (Vrstica je iz Mateja 4,4, Jezus pa je te besede navajal iz 5 Mojzes 8,3). Živimo od vsake besede, ki jo je Bog spregovoril, vključno z besedami Stare zaveze. Niti ena od njih ni bila zapisana kar tjavendan – vsaka je za vas kot učenca pomembna. Če jih beremo pravilno, nam morejo »po veri v Kristusa Jezusa dati modrost, ki pelje v rešitev« (2 Timotej 3,15).

In sicer zato, ker je Stara zaveza Božja beseda o Božjem Sinu. Krščansko Pismo je tisto, ki vas privede k Jezusu, s tem ko vas uči, da Jezusu zaupajte in naj vam bo dragocen, da se vanj preobrazite in da o njem povejte narodom. Za vaše življenje v Kristusu je pomembno in dragoceno celotno Sveto pismo.

Ker je zмотa nevarna

Če spregledamo, kako Stara zaveza nakazuje Jezusa, smo v zmoti. Če Stare zaveze ne beremo

ob upoštevanju evangelija, bomo najverjetneje zgodbe brali kot lekcije o moralnem vedenju, sence spregledali, iz postave in modrostnih spisov črpali predvsem praktična življenjska vodila ter dopustili, da pomembne teme zgrešijo svoj pravi namen – namesto da bi jih ohranili na poti, ki vodi do evangelija.

Posledice so nevarne. Stara zaveza bi bila tako zreducirana na moralni zakonik brez Kristusa, na čarovniško knjigo zaklinjanj za zdravje in bogastvo ali na politični priročnik za civilno religijo. Najhujše od vsega pa je to, da se začnemo, če v naši razlagi manjka Jezus, k Bogu obračati brez edine osebe, ki nas lahko k njemu privede – kar je povsem brezplodno! Kajti »samo eden je tudi srednik med Bogom in ljudmi, človek Kristus Jezus« (1 Timotej 2,5). V resnici ni niti enega samega starozaveznega zgleda, ki ga lahko upoštevate, nobene zapovedi, ki jo lahko ubogate, nobenega opozorila, ki si ga lahko vzamete k srcu, nobenega kesanja, ki ga lahko izkažete, nobenega čaščenja, ki ga lahko naklonite Bogu, ne da bi ob vsem tem ostajali v Jezusu.

Zmota je lahko nevarna, toda rešitev je preprosta: kadar berete Staro zavezo, oči upirajte v Jezusa! Vprašajte se, kako odlomek, ki ga berete, nakazuje Jezusa; kako se v odlomku zrcalijo njegovo življenje, smrt in vstajenje. Tako boste jasneje uvideli resnico odlomka in tudi njegovo aplikacijo za vaše življenje.

Ker je zdravje cerkve pomembno

Zagotovo si želite, da bi bila vaša cerkev zdrava. In kaj je tisto, zaradi česar je cerkev zdrava? Izmed vseh koristnih odgovorov, s katerimi vam lahko postrežem, je najpomembnejši ta: Jezus. In to ne Jezus v ozadju, Jezus na obrobju ali nesvetopisemski Jezus. Pač pa Jezus, kakor se je razodel v Svetem pismu, Jezus, ki je v središču vsega. Jezus v soju žarometov! Pokažite mi cerkev, v kateri je Gospod Jezus Kristus v središču pridiganja in občestva; v kateri se evangelij oznanja, priznava in aplicira na podlagi vsake strani Svetega pisma ter v kateri si ljudje prizadevajo ljubiti in živeti za Kristusovo kraljestvo – in vam bom pokazal

zdravo cerkev; v najslabšem primeru pa vsaj cerkev, ki postaja čedalje bolj zdrava. Drugače ni mogoče. Če je v časti glava cerkve, telo uspeva (Efežanom 1,22–23).

V nekaterih cerkvah poleg Jezusa pod žaromete postavljajo tudi druge reči – na primer navdihujoče slavljenje, vznemirljive dogodke, čudovite prostore ali karitativne dejavnosti. A če je pod žarometi karkoli drugega kot Jezus, to spodkopava zdravje cerkve. Kar je bila prioriteta apostolov, mora biti tudi praksa vsake lokalne cerkve:

Kajti njega oznanjamo, ko vsakega človeka spodbujamo in vsakega človeka poučujemo z vso modrostjo, da bi vsakega napravili popolnega v Kristusu.
(Kološanom 1,28)

Kristus je sredstvo, po katerem dosegamo zrelost, obenem pa je tudi njen cilj. Samo v Kristusu postajamo ljudje, kakršne si nas je zamislil Bog. Poiščite si torej cerkev, ki v Stari zavezi ne prezre Kristusa, kaj šele, da bi prezr-

la kar celotno Staro zavezo. Cerkev, katere žarometi so nenehno usmerjeni v Jezusa, kakor je prikazan v vsem Svetem pismu, bo najverjetneje zdrava cerkev.

Ker potrebujemo celega Jezusa

Ko je bila moja hči še majhna, je narisala šalji vo sliko Jakoba iz Nove zaveze. Jakob na njeni sliki namreč ni imel ne glave ne trupa ne rok, ampak je imel samo spodnji del telesa – noge in stopala. Hčerki sem že nekoč prej povedal, da je Jakobovo pismo verjetno napisal Jezusov polbrat – in zdaj je narisala pol brata! Naj nam ta anekdota služi kot ponazoritev, zakaj je Stara zaveza tako pomembna. Če poznate samo Novo zavezo, je to podobno, kakor če bi gledali samo pol Jezusa. Celega lahko zagledate samo, če poznate celotno Staro zavezo. V svoji veri v Kristusa torej nikar ne zapostavljajte, pomanjšujte ali zavračajte Stare zaveze. Pač pa jo ljubite kot Božjo besedo, ki vas usmerja k Jezusu v vsej njegovi veličastni polnosti.

Opombe

1. Več o tem stališču lahko preberete v delu Peter J. Gentry in Stephen J. Wellum, *God's Kingdom through God's Covenants: A Concise Biblical Theology* (Wheaton, Illinois: Crossway, 2015).

ALI JE VAŠA CERKEV ZDRAVA?

Namen organizacije 9Marks je, da bi cerkvene voditelje oskrbovala s svetopisemsko vizijo in praktičnimi viri za bolj zdrave cerkve, v katerih bi narodi lahko videli Božjo slavo.

Zato želimo cerkvam pomagati, da bi rasle na devetih področjih cerkvenega zdravja, ki so sicer pogosto spregledana:

1. Ekspozicijsko pridiganje
2. Evangelijska doktrina
3. Svetopisemsko razumevanje spreobrnitve in evangeliziranja
4. Svetopisemsko cerkveno članstvo
5. Svetopisemska cerkvena disciplina
6. Svetopisemska skrb za učenčevstvo in rast
7. Svetopisemsko cerkveno vodenje
8. Svetopisemsko razumevanje molitve
9. Svetopisemsko razumevanje in praksa misijonarskega dela

Pri 9Marks pišemo članke, knjige, ocene knjig in spletni dnevnik. Gostimo konference, snemamo intervjuje in izdajamo druge vire, da bi se tako cerkve bolje izurile za prikazovanje Božjega veličastva.

Obiščite naše spletišče, na katerem boste našli vsebine v **več kot 40 jezikih**, in se naročite na naš brezplačni spletni dnevnik. Za ogled celotnega seznama naših spletnih strani v drugih jezikih obiščite:

9marks.org/international

9marks.org

Ali je v prvih devetintridesetih knjigah Svetega pisma mogoče najti Jezusa, čeprav ni nikjer omenjen z imenom? V tej knjižici David M. King radovednega bralca popelje na pot odkrivanja Odrešenika po vsem Svetem pismu. Najprej pokaže, kako je Jezus sam razumel, v čem Stara zaveza napoveduje njega, potem pa nas seznanja s šestimi načini oznanjevanja Jezusa v Stari zavezi ter razloži, zakaj je to pomembno za verujoče in cerkev danes.

Z zbirko **Cerkvena vprašanja** poskušamo običajnim kristjanom omogočiti, da bi bili deležni zdravega in dostopnega svetopisemskega poučevanja. V zbirki odgovarjamo na pogosta vprašanja o cerkvenem življenju. V vsaki knjižici boste našli svetopisemske odgovore nanja ter praktične napotke za zdravo cerkveno prakso in predanost.

David M. King je doktoriral na ustanovi Southern Baptist Theological Seminary in že več kot dvajset let dela kot glavni pastor baptistične cerkve Concord v ameriški zvezni državi Tennessee. Napisal je tudi delo *Your Old Testament Sermon Needs to Get Saved*.